

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

вав виховання почуття власної гідності основою виховання особистості. Головною умовою такого виховання він вважав поважне ставлення до кожної особистості, її гідності. Засобами ж є:

- насамперед, праця – творча, наповнена особистісним змістом, адресна; праця навчальна і фізична, інтелектуальна і духовна, результати якої дають дитині віру у свої сили, є ґрун- том для розвитку самоповаги;
- естетичне виховання – вплив музики, образотворчого мистецтва, художнього слова, природи;
- засвоєння зразків поведінки, що утверджують гідність особистості, демонструють повагу до оточуючих та самоповагу.

Література:

1. Гарбузов В. Инстинкты и судьба человека. – СПб. : Астрель-СПб, 2006. – 477 с.
2. Рибалка В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога. – К.Шк. сві, 2010. – 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / Василь Олек- сандрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976-77.

Дорошенко В. В.*

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПАТРІОТИЗМУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ СЛОВЕСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкрито зміст поняття «патріотизм», особливості формування патріотичних почуттів в учнів на уроках української мови та наведено приклади дидактичного матеріалу, що сприяє формуванню в дітей активної позиції як громадян України, так і розбудовників держави.

Розбудова України як незалежної держави відбувається на тлі демократизації всіх сфер суспільного життя. Її становлення й ефективне функціонування неможливе без патріотичного виховання молодого покоління, яке має стати провідним напрямом у сучасному освітньому процесі. Це знайшло відображення в стратегічних державних освітніх документах – Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній доктрині розвитку освіти, законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції громадянського виховання особистості та Концепції патріотичного виховання.

Історія засвідчує, що послідовна боротьба за утвердження і зміцнення української державності невіддільна від почуття патріотизму. Адже любов до Батьківщини надихає людей на подвиги в ім'я великої мети. В Україні особливої актуальності набувають положення праць В. О. Сухомлинського, що сто-

* © **Дорошенко В. В.**

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

суються розвитку в учнів умінь і навичок усного і писемного мовлення, підвищення мовної культури, утвердження моральної гідності, бо саме духовний розвиток школярів відкриває в дитячих душах ті потаємні куточки, у яких дримають джерела добрих почуттів, зокрема й патріотичних.

Патріотизм зародився на світанку історії людського суспільства. У ньому знаходить вираження любов до своєї вітчизни, повага до її минулого і сучасного, піклування про майбутнє.

Ідеї патріотичного виховання української молоді розробляли і утверджували, творчо використовуючи здобутки світової педагогіки Г. Сковорода, О. Дахнович, К. Ушинський, С. Русова, І. Стешенко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський та інші визначні вчені, науковці, культурні і громадські діячі України.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського впродовж десятиліть викликає зацікавлення вчителів, науковців. Складність і багатогранність виховання особистості відбито в дослідженнях сучасних учених, присвячених проблемам виховання дитини: духовно-моральному (Л. Бондар, Н. Буженко, О. Волошин, М. Заячківська, О. Лужкова, Н. Мирончук); громадянському (А. Зубко, О. Стребна, В. Постовий, С. Якименко); формам військово-патріотичного (М. Зубалій, Л. Березівська).

Науковці зазначали, що специфікою значної кількості наукових праць павлівського педагога є їх зосередження на цінностях освіти і виховання молодого покоління. Велика заслуга належить В. Сухомлинському, котрий розвивав ідеї патріотизму в сім'ї, формування синівської любові і вірності Вітчизні через причетність до життя народу, його слави.

Актуальним є дослідження В. Каюкова, який теоретично обґрунтував та експериментально апробував оригінальну систему засобів розвитку патріотизму (на героїчних традиціях українського козацтва) та формуванню національної культури на уроках рідної мови.

Мета статті – розкриття змісту поняття «патріотизм» на матеріалі філософської та педагогічної літератури з проблеми патріотизму, особливостей формування в школярів почуття національної свідомості, гідності та чотирьох педагогічних культур – Батьківщини, людини, книги, рідного слова, що мають складати духовну основу школи.

Слово «патріотизм» (від *patris*) – грецького походження, що значить «батьківщина, вітчизна». Уперше воно з'явилося в період Великої Французької революції (1789–1793 рр.). Патріотами називали себе борці за народ, захисники республіки.

В. Сухомлинський пропонував починати виховувати патріота з дитинства, адже це найважливіший період людського життя. Педагог підкреслював: «У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, готовність віддати життя за її щастя, велич, могутність, непримиренність до ворогів Вітчизни» [6, с. 16].

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

У словнику філософських термінів патріотизм розкривається як моральний принцип, моральна норма і моральне почуття, які виникли ще на зорі становлення людства і глибоко осмислені вже античними теоретиками. «Патріот – людина, яка виражає і реалізує у своїх учинках глибоке почуття поваги і любові до рідної країни, її історії, культурних традицій її народу» [11, с. 12].

Велика роль у вихованні в молодого покоління любові до Материзни належить В. Сухомлинському. Педагог-експериментатор зазначає: «Батьківщина починається для дитини з шматка хліба і ниви пшениці, з лісової галявини і блакитного неба над маленьким ставом, з пісень і казок матері над коліскою» [4, с. 219].

Патріотичне виховання у Павлівській школі починалося з відвідин прикметних і знакових територій. «Ми піклуємося про те, щоб у свідомості, в емоційній пам'яті дітей назавжди залишилися деталі рідної природи, ті незабутні куточки, з яких поступово складається світ, дорогий людині», – писав педагог [5, с. 292].

Зміст і методика роботи з виховання в дітей любові до Батьківщини, ставлення до людей і обов'язку перед ними, ставлення до батьків, рідних, близьких, розуміння життя, добра і зла в ньому, виховання високих моральних якостей і норм поведінки тощо знайшли висвітлення в праці «Як виховати справжню людину» [6]. Педагог на конкретних прикладах розкриває сутність патріотизму, людяності, відповідальності, гідності, терпимості, дає настанови та рекомендації. Майбутнім матерям і батькам радить вивчати історію свого народу, виробляти шанобливе ставлення до рідних, оскільки святими він уважав слова *народ, мати, батько, син*. Ідеться про етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до народу, мови, культури й історії.

До питань формування мовної культури молоді В. Сухомлинський неодноразово звертався протягом свого життя, він говорив молодим: «Батьківщина – це твоє рідне слово. Знай, бережи, збагачуй велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. Це – мова великого народу, великої культури. Українською мовою написані невмирущі твори Котляревського і Шевченка, Франка і Лесі Українки, Нечуя-Левицького і Коцюбинського» [7].

Яскравим прикладом цього є стаття «Слово рідної мови» [7]. На глибоке переконання В. Сухомлинського, любов до Вітчизни неможлива без любові до рідної мови, яка вміщує в собі весь історичний досвід, духовний устрій, творчі задуми народу. Підкреслюючи, що дитяча душа дуже чутлива до тонкощів краси й емоційного забарвлення рідного слова, В. Сухомлинський домагався того, щоб саме в роки дитинства донести до свідомості й серця найточніші відтінки барв, пахощі слова, щоб рідне слово стало духовним багатством дитини.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

За переконанням Дидакта, у морально-патріотичному вихованні дітей вагомим є авторитет і образ Матері, який педагогом трактується як основа роду, символ життя. Культ Матері пов'язується з почуттям любові до Батьківщини. Любов і пошану до Матері він вважав однією з основ любові до рідної землі. «Від почуття любові і поваги до матері – до священної готовності віддати своє життя боротьбі за Вітчизну – це стежинка, йдучи якою, людина піднімається на вершину патріотичного бачення світу, патріотичної праці, патріотичного життя», – наголошував педагог [4, с. 138].

Добротворець без уваги не залишав і колег, визначав їхню роль у формуванні в дітей культу людини.

У праці «Сто порад учителям» педагог дає дітям такі настанови:

«– Будьте добрими дітьми своїх батьків і матерів. Три нещастя є в людини: смерть, старість і погані діти, – говорить українська народна мудрість. Старість – невідворотна, смерть – невблаганна...;

– Хороші діти – спокійна старість, погані діти – старість стає пеклом, – говорить українська народна мудрість. Пам'ятайте: як ви, діти, шануєте своїх батьків, так і ваші діти шануватимуть вас, коли ви станете батьками й матерями;

– Старість не може бути щастям. Старість може бути спокоєм і бідною. Спокоєм вона стає тоді, коли її поважать. Бідною її роблять забуття і самотність. Не роби старість своїх дідуся й бабусі, батька й матері бідною» [9, с. 212, 216].

Ці поради варто використовувати і на уроках словесності під час вивчення таких тем:

1. РЗМ. Замітка до газети інформаційного характеру про вчинки людей (5 клас).

2. РЗМ. Усне повідомлення на тему «Весільна світлина моїх батьків» (6 клас).

3. РЗМ. Усне висловлювання «Козацькому роду – нема переводу» (7 клас).

4. РЗМ. Усний/писемний переказ тексту «Білий реквієм» (історичні постаті Таврії) тощо.

Звертаючись до вчителів, учений писав: «Нехай роки дитинства і отрочтва ваших вихованців будуть роками пізнання Вітчизни» [8, с. 402]. Далі він радить, щоб у вихованні дітей і підлітків на першому місці серед усього, що відкривається перед ними в навколишньому світі, «були святині Вітчизни – земля, густо полита кров'ю героїв; праця нових поколінь, що одухотворені ідеєю служіння народові; образи героїв, які віддали життя за те, щоб Вітчизна наша завжди сяяла в ореолі слави і величі» [8, с. 402-403].

«Важливим напрямом діяльності Павлівської школи була підготовка юнаків до виконання військового обов'язку» [6, с. 307]. Традиційними формами роботи педколективу та учнів школи були зустрічі з ветеранами Другої Світової війни,

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

розповіді про героїзм дідів і прадідів. Саме такі заходи, – підкреслював В. Сухомлинський – виховують «в юних душах моральні якості, яким ми надаємо важливого значення в становленні єдності патріотичних почуттів і патріотичної свідомості, – співпереживання і усвідомлення причетності до героїчного минулого, величного теперішнього і славного майбутнього Вітчизни» [6, с. 320].

Ці ідеї є актуальними і сьогодні.

Перед сучасними педагогами стоїть нелегке завдання. Для формування в дітей почуттів необхідно збагачувати їхній світогляд певними знаннями, формувати правильні уявлення про суспільні явища і події.

Формування почуття патріотизму відбувається через активне залучення дитини до різних видів діяльності – ігрової, пізнавальної, комунікативної, мовленнєвої, предметно-практичної, образотворчої, музичної, рухової тощо.

Учителю української словесності важливо силою та красою слова впливати на формування в учнів стійких моральних почуттів. Слід нагадати дітям, що патріот – це той, хто відданий своєму народові. В. Сухомлинський зазначав, що найбільшою цінністю є знання історії народу, рідного краю.

У Солонцівській загальноосвітній школі I–II ступенів Цюрупинського району Херсонської області навчально-виховний процес базується на таких складових:

1. Знай і шануй історію козацького краю.
2. Будь гідним нащадком своїх пращурів.
3. У здоровому тілі – здоровий дух.
4. Квітни ротою – м'ятою, рідний краю!
5. Ми – школа-родина.

Протягом навчального року діти здійснювали фольклорні розвідки в села, де народилися і зростають. Учні збирали легенди про створення їхньої малої батьківщини, місця, окупленого дівочими слізьми, перекази про перебування Андрія Первозваного на Кардашинській паланці, про цілющі джерела на лівому березі Дніпра.

На уроках рідної мови діти захищали свої звіти про виконану роботу, розвивали свої творчі здібності та формували комунікативну компетенцію.

Події сьогодення нікого не залишають байдужими. Особливо гостро постало питання захисту рідної землі, її територіальної цілісності, захисту прав та свобод людей.

В. О. Сухомлинський зазначав: «Любов до Вітчизни і любов до людей – ось два стрімкі потоки, які, зливаючись, утворюють могутню річку патріотизму» [6].

На уроці української словесності учні 8 класу робили тематичні виписки з 19-го листа великого педагога до сина. Потім виконували творчу роботу з написання твору-роздуму з теми «У чому полягає суть справжнього патріотизму сьогодні?». Діти висловлювали власні міркування, проте зауважу-

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

вали, що Україну не можна залишати наодинці з бідою. Треба зробити все можливе, щоб мир запанував якнайшвидше. Досить, щоб сиротіли діти, руйнувалися домівки, нищили міста і села. Учні також зазначали, що в кожного українця за душею повинні бути честь, гідність, гордість громадянина.

Як зазначав В. Сухомлинський, слово має не тільки красу, а й силу. Найкращою підтримкою для українських вояків були листи дітей Солонцівської ЗОШ I–II ступенів. Учні намагалися підтримати солдатів теплим словом. Одні школярі надсилали бійцям ширі побажання, інші розповідали друзям-воjakам про шедру солонцівську землю, працьовитих людей, запрошували героїв у гості. Кожне дитяче слово було переконливим, змістовним.

Червоною ниткою проходить тема любові до рідного краю у творах В. Сухомлинського.

Учні 7–8 класів на уроках рідної мови активно залучаються до виконання завдань щодо тлумачення афоризмів видатного педагога:

1. Батьківщина – твій дім, твоя колиска.
2. Присвятити своє життя захисту Вітчизни – честь юнака.
3. Мужність немає нічого спільного з жорстокістю.
4. Краса рідного краю, що відкривалась завдяки казці, фантазії, творчості – це джерело любові до Батьківщини.

5. Любов до людини – це родючий ґрунт, на якому розцвітають квіти патріотичного служіння Батьківщині [9, с. 26].

Цінним для вчителів, науковців, дослідників є досвід В. Сухомлинського з питання впливу рідного слова на дітей як виявлення їхнього ставлення до краси довкілля, відгуків про почуте, побачене.

Учні 5–6 класів Солонцівської ЗОШ I–II ступенів на уроках розвитку зв'язного мовлення готували усні твори-роздуми на тему «Чи є сьогодні місце подвигу?». До цього виду роботи надихнула учнів зустріч з бійцями 3 батальйону 79-ої десантно-штурмової бригади (м. Миколаїв). В. Дяченко, Герой України, кавалер ордена Богдана Хмельницького, та К. Іващин, заступник командира мінометної батареї авіабригади «Фенікс», розповіли учням про своїх побратимів, вдалі операції, про солдатську дружбу. Подарували дітям прапор 3 батальйону мінометної батареї.

Обмін інформацією між дорослими та дітьми є яскравим прикладом формування патріотичних почуттів засобами рідної мови. Чим більше залучаються діти до виконання соціальних ролей, тим упевненіше вони почуваються під час виконання завдань.

Учні Солонцівської школи беруть участь у різноманітних мовно-літературних конкурсах. Зокрема, учень 8 класу Я. Курников написав твір про земляка-героя, який загинув у зоні АТО.

Довідка. Біленко Руслан (20.05.1984 – 12.11.2014); народився в Донецьку. Із матір'ю переїхав жити в с. Солонці Цюрупинського

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

району Херсонської області. Юнак захищав свою батьківщину від окупантів. У ході виконання завдання був убитий снайперською кулею. Похований на монастирському кладовищі м. Цюрупинська.

Вивчаючи педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського, звертаємо увагу на різноманітні форми роботи з формування в учнів гідності, любові до Вітчизни. «Віра в святині, віра в ідеали – один із найглибших коренів духовної стійкості, мужності, непохитності, повноти життя. Справжня людина починається там, де є святині душі» [8, с. 227].

Важливо не забувати сьогодні подвиги Небесної Сотні, захисників Донецького летовища, згадати всіх патріотів України.

Проектна діяльність – один із методів особистісно орієнтованого уроку, насамперед спрямований на залучення до пошукової діяльності здібних та обдарованих дітей, формування та розвитку в них міжгалузевих, базових компетенцій та виховання в школярів моральних цінностей.

Так, учні 8 класу Солонцівської школи залучаються до пошуково-дослідницької діяльності на уроках словесності. Вони обробляють, систематизують матеріали про видатних людей рідного краю та їх внесок у розвиток краю, формують та розвивають в них міжгалузевих, базових компетенцій та виховання в школярів моральних цінностей.

Так, учні 8 класу Солонцівської школи залучаються до пошуково-дослідницької діяльності на уроках словесності. Вони обробляють, систематизують матеріали про видатних людей рідного краю та їх внесок у розвиток краю, формують та розвивають в них міжгалузевих, базових компетенцій та виховання в школярів моральних цінностей.

Із метою покращення засвоєння матеріалу, поглибленого його вивчення на уроках рідної мови учителем-філологом складено програму індивідуальних занять з української мови (робота з обдарованими учнями). Її було заслухано та рекомендовано навчально-методичною радою комунальної установи «Цюрупинський районний методичний кабінет» (Протокол № 1 від 27.09.2012). У ній ураховано державний статус української мови, її суспільні функції, акцент на важливості не лише самого процесу здобування знань і формування вмій та навичок, а вміння учнів застосовувати у практичній діяльності набуті знання.

Формуванню патріотизму в школярів сприяють такі теми занять (із програми):

1. Усний твір-опис природи за поданим зачином «Цвітіння соняшника».
2. РЗМ. Оформлення нарису на тему «Посади своє дерево».
3. РЗМ. Твір-розповідь з елементами опису за складним планом «Лісовий шелест».
4. Диспут на тему «Чи збагачує мову молодіжний сленг, суржик?».
5. Бібліотечна година «Письменники Херсонщини – дітям».
6. Екскурсія до літературного відділу Херсонського краєзнавчого музею тощо.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

Свого часу В. Сухомлинський написав понад тисячу творів-мініатюр. Це справжнє багатство для дітей, оскільки за допомогою художнього слова розкрив значущість таких понять як «патріот», «народ», «державна». «батьківщина», «ідея», «ідейність» тощо.

Слід зазначити, що діяльність В. Сухомлинського відбувалася в умовах радянської ідеології, відсутності української державності. Однак створена ним школа стала осередком формування патріотизму в учнів. Вивчення та узагальнення спадщини педагога дає можливість виокремити різновиди патріотизму – загальнодержавний, етнічний і територіальний.

Отже, педагогічна спадщина В. Сухомлинського є яскравою сторінкою в історії вітчизняної педагогічної думки, у якій серед безлічі напрямів виховання проблема патріотизму, його різновидів і патріотичного виховання посідає важливе місце. Настанови ученого-практика, ідеї щодо виховання людини-патріота, здатного брати участь у розбудові держави, не втратили актуальності. Сьогоднію вкрай важливою є проблема виховання патріота, громадянина України, який буде жити в гармонії з навколишнім світом в умовах глобалізаційного простору. Цьому сприятимуть уроки української словесності як інструмент впливу на формування та виховання в дітей моральних цінностей.

Література:

1. Вислови мудрого вчителя (Про патріотичне виховання) // Позакласний час. – 2008. – № 10. – С. 57–59.
2. Мамчур Л. Робота В. Сухомлинського над розвитком мовлення учнів / Л. Мамчур // Українська мова і література в школі. – 1998. – № 1. – С. 106–109.
3. Мусієнко В. С. Практикування поняття «патріотизм» у літературних джерелах / Мусієнко В. С. // Педагогічний альманах. – 2014. – Випуск № 24. – С. 15–19.
4. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / В. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5-ти т.]. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
5. Сухомлинський В. Як любити дітей / В. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5-ти т.]. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 292–308.
6. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину / В. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5-ти т.]. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 149–416.
7. Сухомлинський В. Слово рідної мови / В. Сухомлинський // Українська мова і література в школі. – 1965. – № 5. – С. 47–53.
8. Сухомлинський В. Слово до спадкоємця / В. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5-ти т.]. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 401–410.
9. Сухомлинський В. Сто порад учителеві / В. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5-ти т.]. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 417–654.
10. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5-ти т.]. – Т.1. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 53–206.
11. Чепіль М. М. Патріотизм як цінність у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / М. М. Чепіль // Педагогічний альманах. – 2014. № Випуск 23. – С. 10–16.